

ATLIKĖJŲ TEISIŲ PERDAVIMO PREZUMPCIJOS

Nijolė Janina Matulevičienė

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinės ir komercinės teisės katedra
Ateities g. 20, LT–08303 Vilnius
Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos Autorių teisių skyrius
J. Basanavičiaus g. 5, LT–01118 Vilnius
Telefonas 2468804
Elektroninis paštas nijolejm@muza.lt

Pateikta 2005 m. birželio 7 d.

Parengta spausdinti 2005 m.

Pagrindinės sąvokos: atlikėjų teisės, audiovizualinis atlikimo įrašas, atlikėjų teisių perdavimas, teisių perdavimo prezumpcija.

S a n t r a u k a

Straipsnyje nagrinėjamos atlikėjų teisių perdavimo prezumpcijos, numatytos Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatyme. Lietuvos teisinėje literatūroje ši tema iki šiol nebuvo nagrinėta, todėl straipsnyje pirmiausia pateikiama atlikėjų teisių raidos analizė atkreipiant dėmesį į tarptautinių ir regioninių teisės normų įtaką reglamentuojant atlikėjų teises ir įtvirtinant teisių į audiovizualinius atlikimo įrašus perdavimo prezumpciją daugelio valstybių, taip pat ir Lietuvos, nacionaliniuose teisės aktuose. Kita atlikėjų teisių perdavimo prezumpcijos taikymo sritis susijusi su atlikėjo darbo santykiais. Į šią teisinio reguliavimo sritį patenka ne tik teisiniai santykiai, atsirandantys audiovizualinėje, bet ir kitose kultūros ir meno srityse: transliuojančiųjų organizacijų (radijas, televizija) veiklos, scenos meno (įvairūs teatro spektakliai ir kiti scenos meno atlikimai, koncertinės literatūros ir muzikos kūrinių programos) ir kitose srityse. Straipsnyje daroma išvada, kad prezumpcijų taikymas civiliniams santykiams, kurie atsiranda įvairiose literatūros ir meno kūrinių atlikimo srityse, nesuteikia jiems pastovumo ir aiškumo. Siekiant išvengti konfliktinių situacijų, kurios gali kilti dėl neaiškaus teisinio reguliavimo, būtina tobulinti Lietuvos teisės normas, įtvirtinančias atlikėjų teisių perdavimo prezumpcijas.

Į v a d a s

Atlikėjų teisių tinkamas reglamentavimas ir įgyvendinimas pastaruoju metu darosi vis aktualesnis. Tai susiję su Pasaulinės intelektinės nuosavybės organizacijos (toliau – PINO) inicijuotu atlikėjų teisių apsaugos modernizavimu atsižvelgiant į naujų ekonominių, socialinių ir kultūrinių reiškinių atsiradimą bei spartėjančią technologijų plėtrą. PINO Atlikimų ir fonogramų sutartis, priimta 1996 m. Ženevoje [1], tik iš dalies išsprendė atlikėjams suteikiamų teisių apimtį klausimus, t. y. tik vienoje (atlikimo garso įrašų) srityje atlikėjams buvo suteiktos išimtinės teisės. Audiovizualinių atlikimo įrašų srityje (filmai, televizijos laidos ir kt.) atlikėjų teisinė padėtis tarptautiniu lygmeniu nepakito nuo 1961 m., kai buvo priimta Romos konvencija dėl atlikėjų, fonogramų gamintojų ir transliuojančiųjų organizacijų apsaugos (toliau – Romos konvencija) [2]. Būtent atlikėjų teisių perdavimo prezumpcijos klausimas sutrukdė valstybėms, PINO narėms, turinčioms skirtingas teisės sistemas, susitarti.

Viena iš svarbių priežasčių, skatinančių įstatymų leidėjus civilinės teisės normose nustatyti prezumpcijas, yra nuostata, kad „prezumpcijos suteikia civiliniams santykiams pastovumą ir aiškumą. Savo ruožtu tai palengvina civilinių teisių įgyvendinimą, o iškilus ginčams, – jų sprendimą daro pa-

prastesnį ir operatyvesnį“ [3, p. 50]. Kokių tikslų siekė Lietuvos įstatymo leidėjas, įtvirtindamas atlikėjų teisių perdavimo prezumpcijas Lietuvos teisėje? Ar nustatytos prezumpcijos suteikia pastovumą ir aiškumą civiliniams santykiams, kurie atsiranda įvairiose literatūros ir meno kūriniių atlikimo srityse? Ar jos užtikrina atlikėjų teisių įgyvendinimo efektyvumą? Šio tyrimo tikslas – išnagrinėti Lietuvos teisėje įtvirtintas atlikėjų turtinių teisių perdavimo prezumpcijas, nustatyti jų atsiradimo priežastis ir tikslus, kurių siekė Lietuvos įstatymų leidėjas, išsiaiškinti nustatytų prezumpcijų pobūdį, turinį ir taikymo sritį.

Lietuvos teisinėje literatūroje atlikėjų teisių reglamentavimo ir teisių perdavimo prezumpcijos klausimai išsamiai nebuvo nagrinėjami¹, todėl nagrinėjant šią temą dažniausiai remiamasi užsienio autorių atliktais tyrimais. Siekiant rasti atsakymus į straipsnyje iškeltus klausimus, taikyti istorinis, lyginamasis ir sisteminis metodai. Pirmojoje straipsnio dalyje apžvelgiama atlikėjų turtinių teisių reglamentavimo raida. Analizuojant tarptautines ir regionines teisės normas siekiama nustatyti atlikėjų teisių perdavimo prezumpcijos įtvirtinimo istorines ištakas daugelio valstybių, taip pat ir Lietuvos, nacionaliniuose įstatymuose. Antrojoje straipsnio dalyje analizuojamos atlikėjų teisių perdavimo prezumpcijos, numatytos Lietuvos teisėje, identifikuojami probleminiai reglamentavimo ir įgyvendinimo klausimai, susiję su atlikėjų teisių perdavimu audiovizualinių atlikimo įrašų srityje ir tais atvejais, kai atlikėjai literatūros ar meno kūrinius atlieka vykdydami tarnybines pareigas ar darbdavio užduotį.

Atlikėjų teisių reglamentavimo raida ir lyginamoji analizė

Atlikėjų teisių perdavimo prezumpcijų istorinių ištakų reikėtų ieškoti tarptautiniuose teisės aktuose. Romos konvencija – pirmasis teisės aktas, tarptautiniu lygmeniu reglamentavęs atlikėjų teises, suteikė jiems tik minimalią apsaugą. Romos konvencijoje sąvoka „atlikėjai“ reiškia aktorius, dainininkus, muzikantus, šokėjus ir kitus asmenis, kurie vaidina, dainuoja, skaito, deklamuoja, atlieka arba kokiu nors kitu būdu dalyvauja atliekant literatūros ar meno kūrinius (Romos konvencijos 3 str. (a) p). Iš sąvokos paaiškinimo matyti, kad atlikėjo samprata siejama su artistiniu kūriniu atlikimu, t. y. kūrybinės veiklos rezultatu, kuris atsiranda atitinkamai interpretuojant atliekamą literatūros ar meno kūrinį. Tačiau atlikėjų teisėms į jų kūrybinės veiklos rezultatą – atlikimą Romos konvencija, skirtingai nei kitiems dviem gretutinių teisių subjektams (fonogramų gamintojams ir transliuojančiosioms organizacijoms), nesuteikė išimtinio pobūdžio. Romos konvencijos 7 straipsnyje numatyta, kad suteikiama apsauga atlikėjams „apima galimybę uždrausti“ be jų sutikimo atlikti tam tikrus veiksmus. Mūsų nagrinėjami temai ypač svarbi Romos konvencijos 19 straipsnio nuostatų analizė. Minėtame straipsnyje numatyta, kad atlikėjas, sukūręs vaidmenį kino ar televizijos filme, netenka galimybės uždrausti panaudoti savo atlikimą, užfiksuotą filmo juostoje. Romos konvencijos komentare [4, p. 82] aiškinama, kad Romos konvencijos projektų svarstymo bendroji ataskaita ir kiti dokumentai rodo, kad filmų gamintojai, televizijos prodiuseriai nerimavo pirmiausia dėl savo investicijų apsaugos. Todėl Romos konvencijos 19 straipsnio nuostatos pablogina atlikėjų teisinę padėtį palyginti su kitais gretutinių teisių subjektais. Tačiau kartu atkreipiamas dėmesys, kad Romos konvencijos 7 straipsnio 2 dalies 3 punkte nacionalinių įstatymų leidėjams suteikiama galimybė nustatyti kitokias atlikimo įrašų panaudojimo sąlygas neatimant iš atlikėjų galimybės sutartimi nustatyti savo santykius su transliuojančiosiomis organizacijomis. Darant nuorodą į nacionalinius įstatymus, atkreipiamas dėmesys į sutarties laisvės principą.

Kitas tarptautinis teisės aktas – Pasaulio prekybos organizacijos Sutartis dėl intelektinės nuosavybės teisių aspektų, susijusių su prekyba (toliau – TRIPS sutartis) [5], taip pat nesuteikė atlikėjams išimtinių teisių į jų atlikimus². Tik 1996 m. priimta PINO Atlikimų ir fonogramų sutartis numatė atlikėjams išimtines teises. Ši sutartis gerokai išplėtė atlikėjų teisių apsaugos galimybes, suteikdama atlikėjams išimtines teises ir modernizavo Romos konvencijoje numatytą atlikėjų teisių apsaugą atsižvelgiant į skaitmeninės aplinkos reikalavimus, tačiau tik garso įrašų (fonogramų) srityje. Atlikėjų teisių į audiovizualinius atlikimo įrašus reglamentavimo klausimo ši sutartis neišsprendė. X. Blanc nuomone, Romos konvencijos 19 straipsnio nuostatos nekinta iki šiol ir akivaizdžiai daro įtaką nacionalinių įstatymų leidėjams. Toks teisinis reguliavimas audiovizualinėje srityje neleidžia atlikėjams savarankiškai

¹ Apie atlikėjų teisių apsaugos reglamentavimą Lietuvos įstatymuose ir tarptautinėse sutartyse žr.: N. Matulevičienė. Atlikėjų teisių apsauga pagal Lietuvos įstatymus ir tarptautines sutartis // Asmeninės neturtinės teisės ir jų gynimas. – Vilnius: Justitia, 2001.

² TRIPS sutartyje pakartotos Romos konvencijos 7 straipsnio nuostatos, apimančios galimybę uždrausti įrašyti atlikimą ir tiražuoti atlikimo įrašą. Atlikėjai taip pat turi galimybę uždrausti transliuoti bevielėmis priemonėmis ir kitaip viešai perduoti atlikimą. Šios teisės taikomos tik garso įrašams (fonogramoms). Atlikėjų teisių į audiovizualinius įrašus TRIPS sutartis nereglamentuoja.

įgyvendinti savo teisių. Nors tokios nuostatos palengvina filmo prodiuserių ir atlikėjų santykių įgyvendinimą, tačiau ne visada jos naudingos atlikėjui [6, p. 3].

1992 m. buvo priimtas pirmasis atlikėjų teises reglamentuojantis Europos Sąjungos teisės aktas – Direktyva dėl nuomos ir panaudos teisių bei tam tikrų teisių, susijusių su autorinėmis, intelektinės nuosavybės srityje (toliau – Direktyva 92/100/EEB) [7]. Direktyvoje 92/100/EEB numatyta, kad atlikėjai turi išimtinę teisę leisti arba uždrausti naudoti tiek tiesioginį (gyvą) atlikimą, tiek atlikimo įrašą. Akivaizdu, kad atlikėjams suteiktų teisių išimtinis pobūdis, leidžiantis atlikėjams disponuoti savo turtais teisėmis ir gauti atitinkamą ekonominę naudą, buvo labai reikšmingas atlikėjų teisiniam statusui. Tačiau audiovizualinių atlikimo įrašų srityje atlikėjų ir filmo prodiuserių santykiams reguliuoti Direktyva 92/100/EEB įtvirtino atlikėjų teisių perdavimo prezumpciją: individuali arba kolektyvinė sutartis, sudaryta tarp atlikėjų ir filmo prodiuserio dėl filmo kūrimo reiškia, kad joje nurodytas atlikėjas, jei sutarties išlygoje nenumatyta kitaip, perdavė jam priklausančią nuomos teisę (Direktyvos 92/100/EEB 2 str. 5 d.). Direktyvos 7 straipsnio 7 dalies nuostatos suteikė valstybėms narėms galimybę savo įstatymuose numatyti, kad toks teisių perdavimas *mutatis mutandis* taikomas ir kitoms atlikėjų išimtinėms turitinėms teisėms (pvz.: išimtinėi teisei atgaminti audiovizualinį įrašą, transliuoti ir kitaip jį viešai skelbti ir viešai platinti atlikimo audiovizualinį įrašą). Rasti atsakymą į klausimą, kodėl šių dviejų teisių subjektų santykiuose pirmenybė teikiama filmo prodiuseriui, padeda Direktyvos Preambulės 11 pastraipa, kurioje atkreipiamas dėmesys į filmų industrijos kaštus, investicijų riziką, į būtinumą sudaryti sąlygas, kad įdėtos investicijos atsipirktų. Tačiau reikia pripažinti, kad Direktyva numato atitinkamas teisės normas atlikėjo, kaip silpnesnės derybines pozicijas turinčio teisių subjekto, interesų apsaugai. Direktyvos 4 straipsnyje atlikėjui, kurio išimtinė teisė nuomoti atlikimo audiovizualinį įrašą perėjo filmo prodiuseriui, numatyta neatšaukiama (neperduodama) teisė gauti atitinkamą atlyginimą už audiovizualinio įrašo (filmo) nuomą.

PINO užsakymu 2004 m. buvo atliktas atlikėjų teisių į audiovizualinius atlikimo įrašus perdavimo sąlygas, nustatytas valstybių PINO narių nacionalinėje teisėje, tyrimas. Tyrimo išvadose PINO apklausoje dalyvavusios valstybės, pateikusios atsakymus į klausimus, suskirstytos į dvi grupes. Pirmoji grupė – valstybės, turinčios išvystytą gretutinių teisių sistemą (Prancūzija, Vokietija, Jungtinė Karalystė ir Japonija), kurioje atlikėjai turi išimtinės teises į audiovizualinius atlikimo įrašus. Antroji grupė – Egiptas, Indija, Meksika ir JAV. Pirmojoje grupėje valstybės, Europos Bendrijos narės, derindamos savo nacionalinius įstatymus su Direktyva 92/100/EEB, atlikėjams suteikė išimtinės teises, tačiau kartu nustatė filmo nuomos teisės perdavimo prodiuseriui prezumpciją. Tokias nuostatas savo nacionaliniuose įstatymuose įtvirtino ir Japonija. Antrojoje valstybių grupėje atlikėjų teisės pagal kontraktus, kurių sąlygos atitinka darbo sutarčių sąlygas, visa apimtimi pereina filmo prodiuseriui. JAV laikoma, kad atlikėjo teisės nuo filmo sukūrimo momento priklauso filmo prodiuseriui, nes atlikėjo kūrybinis indėlis kuriant filmą atsirado darbo samdos pagrindu („for hire“) [8, p. 3–4]. Naujųjų Europos Sąjungos narių nacionaliniuose įstatymuose [9] atsižvelgiant į Direktyvos 92/100/EEB reikalavimus atlikėjams numatytos išimtinės teisės. Tačiau atlikėjų teisių perdavimo filmo prodiuseriams prezumpcijos taikymo klausimą minėtos valstybės sprendė labai įvairiai¹. Teisinis atlikėjų teisių apsaugos pagrindas Lietuvoje pradėtas kurti tik 1994 m. priėmus Lietuvos Respublikos civilinio kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymą. Atlikėjų teises reglamentavo Civilinio kodekso penktojo skyriaus „Spektaklių režisierių, artistų, garso ir vaizdo įrašų gamintojų teisės (gretutinės autorinėms teisėms)“ normos [10]. Atlikėjams suteikiamų teisių pobūdžio Civilinio kodekso normos aiškiai neapibrėžė², atlikėjų teisių perdavimas taip pat nebuvo reglamentuotas. Atlikėjų išimtinių teisių sąvoka Lietuvos teisėje atsirado tik priėmus Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymą (toliau – ATGTĮ) [11], kuriame atlikėjų teisės buvo aiškiai suskirstytos į asmenines neturtines teises (atlikėjo teisė į vardą ir teisė į atlikimo neliečiamybę, ATGTĮ 52 str.) ir turtines teises, kurios gali būti perduodamos pagal sutartį, paveldėjimo tvarka ar kita įstatymo nustatyta tvarka (ATGTĮ 60 str. 1 d.).

¹ Pvz.: Lenkijos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo 87 straipsnyje numatyta, kad pagal filmo sukūrimo sutartį, sudarytą tarp atlikėjo ir filmo prodiuserio, atlikėjas perduoda filmo prodiuseriui išimtinę teisę naudoti audiovizualinį atlikimo įrašą visais sutarties sudarymo metu žinomais naudojimo būdais, jeigu sutartyje nenumatyta kitaip. Estijos autorių teisių įstatymo 67 straipsnio 7 dalyje numatyta, kad sudarydami individualias ar kolektyvines sutartis atlikėjai perduoda filmo prodiuseriui filmo nuomos teisę, jeigu sutartyje nenumatyta kitaip [9].

² Civilinio kodekso 559 straipsnyje buvo nustatytos spektaklių režisierių ir artistų teisės į autoriaus vardą, autorystės teisė į spektaklį ir kūrinių atlikimą. CK 560 buvo numatyta, kad daryti spektaklio ar kito kūrinio atlikimo vaizdo, garso, vaizdo ir garso įrašus techninėmis priemonėmis, turint tikslą juos naudoti, atgaminti ar platinti, taip pat transliuoti spektaklį ar kito kūrinio atlikimą, taip pat ir jų įrašą per radiją, televiziją, kabelinę ar palydovinę televiziją leidžiama, tik jei sutinka režisierius ar artistas [10].

Atlikėjo teisių perdavimo prezumpcijos Lietuvos teisėje. Probleminiai atlikėjų teisių įgyvendinimo klausimai

ATGTĮ 53 straipsnio 4 dalyje numatyta, kad su audiovizualinio kūrinio gamintoju sudarydamas sutartį dėl audiovizualinio atlikimo įrašo atlikėjas perduoda gamintojui šio straipsnio 1 dalies 1, 3, 4, 5 punktuose nurodytas teises, jeigu sutartyje nenustatyta kitaip. Šio straipsnio 1 dalies 1, 3, 4, 5 punktuose numatytos teisės apibrėžiamos kaip išimtinės teisės leisti arba uždrausti transliuoti, retransliuoti ir kitaip viešai skelbti neįrašytą (neužfiksuotą) atlikimą, atgaminti atlikimo įrašą, padaryti atlikimo įrašą viešai prieinamą, įskaitant perdavimą kompiuterių tinklais (internete) pagal pareikalavimą arba kitokiais būdais, platintini atlikimo įrašą arba jo kopijas juos parduodant, nuomojant, teikiant panaudai. Akivaizdu, kad tai speciali prezumpcija, taikoma teisiniams santykiams, kurie susidaro tarp atlikėjo, kaip pirminio teisių subjekto, kuris atlikėjo teises įgyja nuo kūrinio atlikimo (t. y. atlikimo sukūrimo momento) ir audiovizualinio kūrinio (filmo) gamintojo (prodiuserio), kuris organizuoja ir finansuoja audiovizualinio kūrinio sukūrimą ir gamybą. Tai santykiai, atsirandantys specifinėje kūrinių atlikimo srityje, susiję su audiovizualinių atlikimo įrašų (kino ir televizijos filmų) gamyba ir panaudojimu. Todėl šios teisių perdavimo prezumpcijos taikymo sritis nėra plati. Tokios nuostatos buvo įtvirtintos ir anksčiau 1999 m. ATGTĮ redakcijoje. Galima sutikti su A. Vileitos nuomone, kad „šias nuostatas sąlygojo audiovizualinių kūrinių gamybos ir disponavimo šiais kūrinių specifika. Dideli gamybos kaštai reikalauja didelių panaudojimo galimybių“ [11, p. 120]. Tokias galimybes paprastai užtikrina teisių perdavimo prezumpcija. Lietuvos teisėje ši nuostata atsirado derinant teisės normas su Europos Sąjungos teise (Direktyvos 92/100/EEB). Tačiau neabejotina, kad ir tarptautinės teisės normos, nesuteikiančios atlikėjams išimtinių teisių audiovizualinių įrašų srityje, taip pat turėjo įtakos įstatymo leidėjo pasirinkimui.

Atsakant į šio straipsnio įvade išskeltus klausimus, ar nustatytos atlikėjo teisių perdavimo prezumpcijos suteikia pastovumą ir aiškumą civiliniams santykiams, kurie atsiranda įvairiose literatūros ir meno kūrinių atlikimo srityse, ar jos užtikrina atlikėjų teisių įgyvendinimo efektyvumą, būtina išsamiau panagrinėti ATGTĮ nuostatas, reglamentuojančias atlikėjų teisių perdavimą tiek į audiovizualinius atlikimo įrašus, tiek į atlikimus, sukurtus vykdant darbo užduotį. Iš ATGTĮ 54 straipsnio 4 dalies formuluotės matyti, kad įstatymų leidėjas, derindamas šias nuostatas su Direktyva 92/100/EEB, pasinaudojo galimybe atlikėjo teisių perdavimo prezumpciją taikyti ne tik audiovizualinio atlikimo įrašo (filmo) nuomos teisei, bet ir kitoms atlikėjo turinėms teisėms. Direktyvos 7 straipsnio 7 dalyje numatyta, kad šalys narės gali savo įstatymuose numatyti, kad toks teisių perdavimas *mutatis mutandis* taikomas ir kitoms šioje direktyvoje numatytoms atlikėjų išimtinėms turinėms teisėms (pvz.: išimtinėi teisei atgaminti audiovizualinį įrašą, transliuoti ir kitaip viešai skelbti bei viešai platinti audiovizualinį atlikimo įrašą). Lietuvos įstatymo leidėjas pasinaudojo minėta galimybe, įtvirtindamas ATGTĮ nuostatą, kad teisių perdavimo prezumpcija apima visas išimtines atlikėjo teises į audiovizualinį atlikimo įrašą. Atrodytų, kad tokia nuostata neturėtų kelti įgyvendinimo problemų, nes įstatymo leidėjas aiškiai apibrėžė prodiuseriui perduodamų atlikėjo turinių teisių apimtį. Tačiau kartu su teisių perdavimo prezumpcija ATGTĮ 54 straipsnio 4 dalyje numatyta nuostata, paaiškinanti atlyginimo nustatymo sąlygas: atlyginimo dydis nustatomas šalių susitarimu atskirai už kiekvieną perduotą turinę teisę (atlikimo audiovizualinio įrašo naudojimo būdą). Tai reiškia, kad šalys derybų metu aptardamos atlyginimo dydį už kiekvieną prodiuseriui perėjusią teisę, aptaria ir prodiuseriui pereinančių teisių apimtį klausimą. O jeigu sudarydamos sutartį šalys neaptarė atlyginimo dydžių atskirai už kiekvieną atlikimo įrašo naudojimo būdą? Ar tokiu atveju galima pripažinti atlikėjo teisių perėjimo prodiuseriui faktą? Manytume, kad minėtos nuostatos formuluotė iškelia ne tik problemą prodiuseriui faktiškai perėjusių atlikėjo teisių apimtį klausimą, bet ir atlyginimo mokėjimo už kiekvieną filmo prodiuseriui perduotą turinę teisę klausimą, nes ATGTĮ 54 straipsnio 4 dalyje kartu su paaiškinančiomis sąlygomis apie atlyginimo nustatymą atskirai už kiekvieną perduotą atlikėjo turinę teisę įtvirtinama ir „neatšaukiama teisė gauti tam tikrą atlyginimą už atlikimo audiovizualinio įrašo ar jo kopijos nuomą“¹. Teisiniai neaiškumai, susiję su šios nuostatos formuluote, paliečia ne tik atlikėjo ir filmo prodiuserio santykius, bet ir tuos subjektus, kuriems įstatymo leidėjas paveda įgyvendinti ATGTĮ 54 straipsnio 4 dalyje numatytą teisę į atlyginimą. Šiai teisei įgyvendinti straipsnio 6 dalyje numatytas privalomas kolektyvinis administravi-

¹ Neatšaukiama teisė į atlyginimą numatyta ATGTĮ atsižvelgiant į Direktyvos 92/100/EEB Preambulės 19 pastraipos ir 2 straipsnio 7 dalies nuostatas, kuriose numatyta, kad atlikėjas, perdavęs prodiuseriui išimtinę teisę nuomoti audiovizualinį atlikimo įrašą (filmą), išsaugo neatšaukiama teisę gauti atitinkamą atlyginimą už audiovizualinio įrašo (filmo) nuomą [7].

mas¹, tačiau įstatymo leidėjas, įtvirtindamas atlikėjo teisės į atlyginimą privalomą kolektyvinį administravimą, nepaaiškina, ar sąvoka „teisė į atlyginimą“ apima tik atlyginimą už filmo ar jo kopijų nuomą, ar atlyginimą už visus audiovizualinio įrašo (filmo) panaudojimo būdus, susijusius su atlikėjo perduotomis teisėmis, nurodytomis straipsnio 4 dalyje.

Todėl galima padaryti išvadą, kad atlikėjų teisių perdavimo filmo prodiuseriui prezumpcija nesuteikia teisinio aiškumo ir nepalengvina atlikėjo ir filmo prodiuserio santykių reguliavimo bei atlikėjo teisių įgyvendinimo. Rekomenduotina pakeisti ATGTĮ 54 straipsnio 4 dalies nuostatas preziumuojant, kad sudarydamas sutartį dėl atlikimo audiovizualinio įrašo atlikėjas perduoda audiovizualinio įrašo prodiuseriui teisę nuomoti atlikimo audiovizualinio įrašo originalą ar jo kopijas, jeigu sutartyje nenustatyta kitaip. Atlikėjas turi neatšaukiamą teisę gauti atlyginimą už atlikimo audiovizualinio įrašo ar jo kopijos nuomą. Neatšaukiama teisė į atlyginimą įgyvendinama tik per atlikėjų teisių kolektyvinio įgyvendinimo asociaciją.

Kita atlikėjų teisių perdavimo prezumpcijos taikymo sritis susijusi su atlikėjo darbo santykiais. Tais atvejais, kai atlikėjas kūrinį atlieka vykdydamas tarnybines pareigas arba darbdavio užduotį, atlikėjo turtinės teisės 5 metams pereina darbdaviui, jeigu sutartyje nenustatyta kitaip (ATGTĮ 60 str. 6 d.). Tokios pat nuostatos buvo numatytos ir 1999 m. ATGTĮ redakcijos 44 straipsnio 7 dalyje. Straipsnio redakcijoje pavartota formuluotė „vykdydamas tarnybines pareigas“, mūsų nuomone, taikoma atlikėjų kolektyvų (orkestrų, ansamblių, chorų, aktorių grupių ir kt.) vadovams, kurių darbo funkcijos susijusios ne tik su kūrinio atlikimu, bet ir su tam tikrų administravimo ir vadovavimo funkcijų vykdymu. Su darbo santykiais susijusios atlikėjų teisių perdavimo prezumpcijos taikymo sritis praktiškai yra labai plati. Ji paliečia teisinius santykius, atsirandančius ne tik audiovizualinėje srityje, bet ir kitose kultūros ir meno srityse: transliuojančiųjų organizacijų (radijo, televizijos) veiklos srityje, taip pat įvairiose scenos meno srityse (teatro pastatymai, spektakliai ir kiti scenos meno atlikimai, koncertinių literatūros ar muzikos kūrinio programos ir kt.). Analizuojant atlikėjo teisių perdavimo darbdaviui prezumpcijos taikymo priežastis galima padaryti išvadą, kad įstatymų leidėjas taip pat turėjo tikslą apsaugoti darbdavio investicijas, kurias esant darbo santykiams dar padidina ir atlikėjo – darbuotojo socialinio draudimo išlaidos. Teisinio aiškumo aspektu analizuojant ATGTĮ 60 straipsnio 6 dalies nuostatas galima padaryti išvadą, kad jų formuluotė nekelia abejonių dėl darbdaviui perėjusių teisių apimties. Įstatymo leidėjas aiškiai apibrėžia atlikėjo turtinių teisių, numatytų 53 straipsnio 1 dalyje, perdavimo darbdaviui prezumpciją. Vis dėlto įstatymo leidėjas paliko akivaizdžią reglamentavimo spragą. Mūsų nuomone, atlikėjas ir esant darbo santykiams išsaugo neatšaukiamą teisę į deramą atlyginimą, numatytą Direktyvos 92/100/EEB 4 straipsnyje. Minėtas straipsnis nustato, kad jeigu autorius arba atlikėjas yra perdavęs arba suteikęs fonogramos arba filmo originalo ar kopijos nuomos teisę fonogramos ar filmo prodiuseriui, jis turi teisę gauti teisingą atlyginimą už nuomą. Direktyvos nuostatos nenumato jokių išlygų taikant neatšaukiamą teisę į deramą atlyginimą. Toks atlyginimas, kaip rodo kitų Europos Sąjungos valstybių patirtis [13], ir pagal darbo sutartį dirbančiam atlikėjui mokamas per kolektyvinio teisių administravimo asociacijas². ATGTĮ taip pat numato minėtos teisės į deramą atlyginimą privalomą kolektyvinį administravimą. Manytume, kad ji turi būti taikoma ir atlikėjams, kurių teisės kitiems asmenims perėjo pagal darbo sutartį.

Išimtinių atlikėjų teisių perdavimo prezumpcijos visose literatūros ir meno kūrinio atlikimo srityse paliečia ir atlikėjų asmeninių neturtinių teisių deramos apsaugos klausimą. Atlikėjų asmeninės neturtinės teisės (teisė į atlikėjo vardą ir teisė į atlikimo neliečiamybę) Lietuvos teisėje įtvirtintos tik 1999 metais. Nepaisant to, kad ATGTĮ 52 straipsnio 1 dalyje įstatymo leidėjas įtvirtino aiškią nuostatą, kad asmeninės neturtinės teisės neperduodamos ir išlieka atlikėjui nepaisant jo išimtinių turtinių teisių perdavimo, praktinė šių teisių apsauga, kai teisių perėmėjas visiškai disponuoja visomis atlikėjo turtinėmis teisėmis, yra problemiška. Ypač tai aktualu įgyvendinant atlikėjo teisę atgaminti atlikimo garso ar audiovizualinį įrašą. Taikant skaitmenines technologijas toks atgaminimas ir atgaminimo atlikimo įrašo viešas paskelbimas galimas pasauliniu mastu. Atsižvelgiant į tai, kad išimtinės teisės leisti panaudoti atlikimą tokiais atvejais priklauso darbdaviui arba kitam teisių perėmėjui, visada išlieka galimybė pažeisti atlikėjo asmenines neturtines teises suteikiant teisę atgaminti atlikimo įrašą ar jo dalį atlikėjui nepriimtiniu būdu ar nepriimtiname kontekste, pavyzdžiui, įvairiuose reklaminiuose klipuose, kurių turinys nepriimtinas atlikėjui, gali pakenkti atlikėjo garbei ar reputacijai. Užsienio valstybių patirtis

¹ Lietuvoje atlikėjų teises kolektyviai administruoja Lietuvos gretutinių teisių asociacija AGATA, įsteigta 1999 metais. Tačiau šiuo metu atlyginimas renkamas tik už atlikimo garso įrašų (fonogramų) panaudojimą. Atlyginimo už atlikimų audiovizualinių įrašų panaudojimą surinkimo ir paskirstymo sistema dar tik kuriama.

² Išsamiau apie tai: D. Jaume Nadal. Collective management of performers intellectual rights. International forum on audiovisual. – Madrid, 1999.

rodo, kad atlikėjams šie klausimai yra labai aktualūs. Šiuos probleminius klausimus, ypač susijusius su audiovizualinių įrašų (filmų) atgaminimu kitais (paprastai neatitinkančiais filmo paskirties) tikslais, jie diskutuoja įvairiuose, atlikėjų teisių apsaugai skirtuose, forumuose¹. Atsižvelgiant į kitų valstybių patirtį minėtų klausimų reglamentavimas turėtų būti tobulinamas ir Lietuvoje.

Išvados

1. Speciali atlikėjų teisių perdavimo prezumpcija Lietuvos teisėje taikoma teisiniams santykiams, kurie susidaro tarp atlikėjo, kaip pirminio teisių subjekto, kuris atlikėjo teises įgyja nuo kūrinio atlikimo (t. y. atlikimo sukūrimo momento), ir audiovizualinio kūrinio (filmo) gamintojo (prodiuserio), kuris organizuoja ir finansuoja audiovizualinio kūrinio sukūrimą ir gamybą. Lietuvos teisėje ši nuostata atsirado derinant teisės normas su Europos Sąjungos teise, tačiau ir tarptautinės teisės normos, reglamentuojančios atlikėjų teises audiovizualinių įrašų srityje, turėjo įtakos tokiam įstatymo leidėjo pasirinkimui.

2. Kita atlikėjų teisių perdavimo prezumpcijos taikymo sritis susijusi su atlikėjų darbo santykiais, atsirandančiais ne tik audiovizualinėje, bet ir kitose kultūros ir meno srityse: transliuojančiųjų organizacijų (radijo, televizijos) veiklos, įvairiose scenos meno srityse (teatro pastatymai, spektakliai ir kiti scenos meno atlikimai, koncertinių literatūros ar muzikos kūrinių programos) ir kt. Įtvirtindamas atlikėjo teisių perdavimo prezumpciją Lietuvos įstatymo leidėjas siekė apsaugoti darbdavio investicijas, kurias, esant darbo santykiams, dar padidina ir atlikėjo – darbuotojo socialinio draudimo išlaidos.

3. Atlikėjo teisių perdavimo prezumpcijų taikymas teisiniuose santykiuose, atsirandančiuose įvairiose literatūros ir meno kūrinių atlikimo ir atlikimo įrašų panaudojimo srityse, nesuteikia teisiniams santykiams pastovumo ir aiškumo ir kelia probleminių klausimų, susijusių su atlikėjų teisių įgyvendinimu. Todėl teisinį reglamentavimą būtina tobulinti tiek turinio, tiek formos prasme.

4. Rekomenduotina pakeisti ATGTĮ nuostatas, reglamentuojančias filmo prodiuseriui perduodamų atlikėjo teisių apimtį, preziumuojant, kad sudarydamas sutartį dėl atlikimo audiovizualinio įrašo atlikėjas perduoda audiovizualinio įrašo prodiuseriui tik teisę nuomoti atlikimo audiovizualinio įrašo (filmo) originalą ar jo kopijas. Taip pat būtina aiškiai apibrėžti, kad atlikėjas turi neatšaukiamą teisę gauti atlyginimą už atlikimo audiovizualinio įrašo ar jo kopijos nuomą. Neatšaukiama teisė į atlyginimą turėtų būti įgyvendinama per atlikėjų teisių kolektyvinio administravimo asociaciją. Tokios nuostatos užtikrintų atlikėjo, turinčio silpnasnes derybines pozicijas, interesus.

5. Atsižvelgiant į Direktyvos reikalavimus, reikėtų numatyti teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų atlikėjo teisę gauti deramą atlyginimą už filmų nuomą ir tais atvejais, kai atlikimo audiovizualinis įrašas padaromas vykdant darbo užduotį.

LITERATŪRA

1. **Pasaulinės** intelektinės nuosavybės organizacijos atlikimų ir fonogramų sutartis // Valstybės žinios. 2000. Nr. 95–2970.
2. **Tarptautinė Romos** konvencija dėl atlikėjų, fonogramų gamintojų ir transliuojančiųjų organizacijų apsaugos // Valstybės žinios. 1999. Nr. 11–249.
3. **Kiršienė J., Pakalniškis V., Ruškys R., Vitkevičius P.** Civilinė teisė. Bendroji dalis. I tomas: vadovėlis. – Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004.
4. **Romos** konvencijos ir Fonogramų konvencijos komentarai. – Vilnius, 2001.
5. **Pasaulio** prekybos organizacijos Sutartis dėl intelektinės nuosavybės teisių aspektų, susijusių su prekyba // Valstybės žinios. 2001. Nr. 46–1620.
6. **Blanc X.** Atlikėjų teisės. Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos ir Pasaulinės intelektinės nuosavybės organizacijos seminario medžiaga. – Vilnius, 2001.
7. **Europos Bendrijos Tarybos** direktyva dėl nuomos ir panaudos teisių bei tam tikrų teisių, susijusių su autorinėmis, intelektinės nuosavybės srityje Nr. 92/100/EEC, 1992 m. lapkričio 19 d.: www.lrs.lt.
8. **Ginsburg Jane C., Lucas A.** Study on transfer of the rights of performers to producers of audiovisual fixations–conclusion.– Geneva: World intellectual property organization, 2004. AVP/IM/03/4 Add.
9. **Intellectual Property Laws and Treaties** // IPLEX, World Intellectual Property Organization, 2003.

¹ Plačiau apie tai: A. Galiena. The moral rights of audiovisual performances. International forum on audiovisual.- Madrid, 1999.

10. **Civilinis kodeksas**. 1964 m. liepos 7 d. (su vėlesniais pakeitimais) // Valstybės žinios. 1964. Nr.19–38; 1994. Nr. 44–805.
11. **Lietuvos Respublikos** autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 50–1598; 2003. Nr. 28–1125.
12. **Vileita A.** Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo komentaras. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2000.
13. **Nadal D. J.** Collective Management of Performers Intellectual Rights. International forum on audiovisual. – Madrid, 1999.

Presumptions of Transfer of Performers' Rights

Nijolė Janina Matulevičienė

Mykolas Romeris University

Copyright Department of the Ministry of Culture of the Republic of Lithuania

Keywords: performers' rights, audio-visual performance record, transfer of performers' rights, presumption of rights' transfer.

SUMMARY

The article analyzes the presumptions of transfer of performers' rights as set out in the Law of the Republic of Lithuania on Copyrights and Related Rights. Lithuania's legal literature has so far omitted this subject, hence the article starts with the analysis of development of performers' rights considering the impact of international and regional legal provisions on the regulation of performers' rights and incorporation of presumption of the transfer of rights to audio-visual performance records in national legislation of the majority of states, including Lithuania. Other application of presumption of the performers' rights transfer is concerned with the performer's labour relations. This area of legal regulation covers the legal relations emerging in both audio-visual segment, and other spheres of culture and art, such as the activities of broadcasting institutions (radio, television), as well as various fields of theatrics (theatrical plays and other theatrical performances, programmes of concert literature and pieces of music, etc.). The article concludes that the application of presumptions to civil relationships, which develop in various areas of literature and works of art performances, does not lead to consistency and clarity. To avoid any conflicts, which may result from vague legal regulation, Lithuania's legal provisions governing the presumptions of transfer of performers' rights need to be improved.

